MODELUL IVĂNESCU ÎN STUDIUL LIMBII PROZEI LUI VASILE VOICULESCU

ELENA VIERU*

Preocupările lui G. Ivănescu în ceea ce privește limba literară acoperă o vastă perioadă din viața renumitului savant, dacă ne gândim că acestea au prins contur încă din anii studenției, au fost încununate prin susținerea tezei de doctorat, *Problemele capitale ale vechii române literare*, şi s-au prelungit până spre sfârşitul vieții[1]. În lucrarea citată, G. Ivănescu argumentează o teorie originală cu privire la baza dialectală a limbii literare vechi. În acest sens, el demonstrează că unitatea limbii române literare nu poate fi explicată doar ca o influență a textelor tipărite de Coresi în secolul al XVI-lea, ci reprezintă un amestec din toate graiurile dacoromâne, cu predominarea subdialectului muntenesc. De asemenea, învățatul ieşean opinează, pe bună dreptate, că nu putem vorbi despre o limbă literară perfect unitară încă din secolul al XVI-lea, traseul complex al uniformizării limbii implicând atât un efort susținut al tuturor cărturarilor din cele trei provincii românești, cât şi o lungă perioadă istorică. Unitatea limbii literare, în sensul cristalizării variantei unice şi accesibile unei mase largi de vorbitori, face un pas hotărâtor în secolul al XVIII-lea şi se desăvârşeşte în secolul al XIX-lea.

Am început lucrarea noastră cu precizarea acestor detalii legate de activitatea lingvistului ieşean, pentru că viziunea sa în legătură cu formarea şi evoluția limbii române literare nu poate fi abordată fragmentar, ea presupunând o continuitate şi o logică uşor de stabilit, dacă lucrurile sunt urmărite cu atenție şi cu dorința de a da câştig de cauză adevărului. În plus, avem datoria de a clarifica ce înțelegem noi prin „modelul Ivănescu" atunci când ne propunem analiza limbii prozelor unui autor ca Vasile Voiculescu.

Ca atare, potrivit lui G. Ivănescu, limba literară se constituie pe baza limbii populare, în țesătura veche a limbii predominând „dialectul" muntenesc, alături de

* Universitatea „Ştefan cel Mare", Suceava, str. Universității, nr. 13, România.

[1] În *Nota editorului* la volumul *Studii de istoria limbii române literare* (vezi Ivănescu 1989), profesorul Al. Andriescu, cel care s-a ocupat de editarea acestei cărți, notează: „Cu câteva zile înainte de stingerea sa din viață (3 iunie 1987), profesorul G. Ivănescu încredința Editurii Junimea volumul *Studii de istoria limbii române literare*, într-o formă care urma să fie încă o dată, la tipar, revizuită de autor" (*ibidem*: V).

ALIL, t. LIII, 2013, Bucureşti, p. 395–401

BDD-A1192 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:00 UTC)

care coexistă elemente din celelalte graiuri, în funcție de regiunea de proveniență a cărturarilor ce promovau această limbă ca limbă de cultură. Treptat, aceste elemente sunt înlăturate, dar numai după ce, cu greu, se ajunge la un consens în ceea ce privește ideea de normă unică. Spunem *cu greu* pentru că „realizarea, dezvoltarea și funcționarea limbii literare (a limbii de cultură) nu mai sunt fenomene cu acțiune întâmplătoare, asemănătoare celor naturale, fiindcă sunt inițiate, dirijate și controlate de voința umană, care își propune și realizează un aspect al limbii în conformitate cu anumite idealuri și principii determinate prin întemeiere rațională. Limba devine un produs al culturii , iar nu un produs al evoluției speciei cum este limba populară" (Oprea, Nagy 2002: 17). Față de limba populară, limba literară, în special din perioada când devine unitară, își are o dezvoltare a ei, fundamentată pe principii diferite. Astfel, plecând de la concepția filosofului Lucian Blaga, care face diferența între culturile minore, cele etnografice, și cele majore, caracteristice zonelor superioare, G. Ivănescu extinde această diviziune în spațiul lingvisticii, făcând diferența între *spiritul minor*, tributar încă factorilor naturali, și *spiritul major*, devenit cu adevărat autonom. În *Istoria limbii române*, el precizează: „Între aceste două forme ale spiritului există nu numai asemănări, dar și o radicală opoziție. Unele din principiile după care se conduce dezvoltarea spiritului major și a formelor sale de expresie, care sânt limbile literare, sânt opuse principiilor după care se conduce dezvoltarea spiritului minor și a formelor sale de expresie, care sânt limbile populare" (Ivănescu 1980: 15). Cu alte cuvinte, există un tip de cultură, promovată de limba populară, care cuprinde creația populară și este legată de istoria și tradițiile unui popor, căruia i se opune un alt tip superior prin aceea că el corespunde creației științifice, filosofice și artistice, promovat de limba literară. Între cele două tipuri de cultură, dar și între cele două variante lingvistice există și relații de corespondență. Faptul se datorează realității conform căreia cele două sisteme culturale, dar și lingvistice, nu sunt închise. Ele au comunicat întotdeauna și comunică în continuare, cu atât mai mult cu cât exercițiile retrospective, realizate în vederea reconstituirii și stabilirii unei istorii a lor, sunt destul de numeroase. Iar aceste exerciții se materializează, de obicei, în operele scriitorilor.

Vorbind despre literatură, în general, ne situăm într-o altă zonă teoretizată de lingvist, și anume limba literaturii artistice. Aceasta nu se situează în afara limbii literare, ci ocupă un loc special în cadrul ei. Pe de o parte, prin ea se utilizează la maximum resursele limbii pentru a exprima, sugera, nuanța ideea de frumos, iar pe de altă parte, tot ei îi revine rolul de a reconstrui și caracteriza o anumită epocă istorică, aducând în prim-plan personaje, obiceiuri și practici ancestrale ce nu pot fi revitalizate doar cu ajutorul cuvintelor sau structurilor fixate prin normă. În acest caz, este nevoie ca scriitorul să facă apel la elemente lexicale, dar și morfologice specifice mediului social-istoric pe care intenționează să-l reprezinte. Așa stând lucrurile, atunci când vorbește despre limba literaturii artistice și despre limbajul poetic, G. Ivănescu este de părere că trebuie să delimităm „limba artistică, care se naște din tendința spre frumos a omului, de limba artistică cu intenții realiste și care deci, descriind o realitate veche, folosește arhaisme, descriind una populară, folosește

elemente populare dialectale, zugrăvind o aristocrație, folosește elemente specifice ei, adică elemente de jargon, zugrăvind străini care nu știu bine limba, folosește elementele schimonosite ale limbajului acestei populații" (*ibidem*). Spunând acestea, lingvistul identifică două tipuri de limbă artistică: *limba artistică propriu-zisă* și *limba artistică de caracterizare*. Dacă primul tip este izvorât din înclinația omului spre frumos, coincizând, de fapt, cu fuga de banal, al doilea își datorează existența dorinței scriitorilor de a reface, mizând pe funcția mimetică a imaginii construite pe limbaj, un timp și un spațiu istoric cu toate elementele care-l definesc, pentru a atinge verosimilul. Limba artistică propriu-zisă utilizează un limbaj poetic care conturează un stil solemn, atingându-se aici „forma cea mai înaltă a măiestriei vorbirii ca limbaj-artă" (*ibidem*: 17), în timp ce limba artistică de caracterizare face uz de un limbaj „cu intenții de caracterizare", care „nu e artă decât dacă e folosit de un scriitor cu scopuri realiste – și, în acest caz, limbajul din opera de artă este o reflectare a limbajului din societate" (*ibidem*). În lucrarea citată, G. Ivănescu consideră că, până în momentul respectiv, adică a doua jumătate a secolului al XX-lea, limbajul de caracterizare a fost neglijat de către cercetători, fiind considerat un limbaj impur „alcătuit mai ales din arhaisme, rar și din elemente populare" (*ibidem*: 16). Savantul ține să precizeze însă că: „Ambele categorii de limbaj poetic au o funcție estetică, dar natura lor este deosebită; pe când la figurile de stil sensul însuși al cuvântului trebuie considerat ca artă, cuvintele rare, poetice, sânt artă nu prin sensul faptelor de limbă considerate ca pooetice, ci prin semnele asociate, acestor sensuri" (*ibidem*).

Sintetizând considerațiile teoretice desfășurate până aici, vom delimita „modelul Ivănescu", așa cum îl vedem noi, ca grilă de analiză a limbii operelor scriitorilor și, implicit, de construcție a lor. Este vorba, pe de o parte, despre percepția evoluției separate a limbii populare și a limbii literare, corespunzătoare celor două tipuri de cultură, minoră și majoră, realitate care se reflectă și în operele prozatorilor, în speță ale lui Vasile Voiculescu, iar pe altă parte, avem în vedere distincția pe care o face lingvistul între limbajul poetic și limbajul de caracterizare, ambele tipuri găsindu-și loc în spațiul prozei scriitorului menționat, cu argumentele pe care însuși teoreticianul le invocă și pe care noi le considerăm bază a aplicațiilor ce vor urma.

Atunci când a apărut opera în proză a lui Vasile Voiculescu, limba română era bine așezată, avea o structură pertinentă calitativ, configurată în baza unor norme sigure. Problema unității limbii literare era rezolvată, grație eforturilor cărturarilor din toate provinciile românești, astfel încât limba română putea fi expresia unei culturi înalte, proprie începutului de secol XX. Avem acum o limbă literară definitiv formată care nu putea fi supusă unor procese precum cele din epocile anterioare, ci îmbogățită numai, în vederea exprimării unor noțiuni noi cu scopul realizării unor valori artistice. Utilizând un asemenea material lingvistic, scriitorii timpului, printre care și Vasile Voiculescu, și-au compus propriul mijloc de comunicare individuală.

În cazul prozatorului născut la Pârscov, se observă o particularitate ușor sesizabilă în țesătura textului: atunci când subiectul narațiunii presupune reconstituirea unui timp arhaic, cu obiceiuri și practici ancestrale, așa cum se prezintă situația în

BDD-A1192 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:00 UTC)

narațiunea *Ultimul berevoi* (vezi Voiculescu 1998), scriitorul își construiește un limbaj special, meșteșugit din elementele limbii literare ca fond (structură morfologică și sintactică moderne), în care se inserează lexeme populare (în sens larg), de diferite tipuri: cuvinte vechi, regionale, familiare și populare propriu-zise. Fapte de limbă precum *ahotnici*, *gioarsă*, *leat*, *năboind*, *o bală de urs jăcman*, *ăstuia*, *solomonii*, *doftori*, *hula tineretului*, *acioaiele*, *amnare*, *măgădăi*, *a lăiat*, *a ghilit*, *primeneli*, *să nu ocărască*, *trâmba vrăjilor*, *i-a întrulocat*, *buhaiul*, *năbădăios*, *steiurile*, *boncălui*, *pravila*, *zăporul*, *berevoi* etc. contribuie la reconstituirea habitatului uman arhaic, desprins de civilizație. În acest cadru atemporal este dezvăluită practica încă vie a magiei, element constitutiv al culturii minore, descris cu migală de Lucian Blaga în *Spațiul mioritic*.

Așadar, atunci când reconstituie un segment sau altul al culturii minore, Voiculescu utilizează un bagaj lexical specific acestei zone, cu funcția de a sugera atmosfera acelui timp, dar și cu scopul de a caracteriza personaje, comportamente, obiceiuri străvechi. Inventarul minimal de cuvinte desfășurat mai sus concretizează ceea ce G. Ivănescu a numit limbajul „cu intenții de caracterizare" (vezi *supra*). La nivelul acestui limbaj observăm că, pe lângă elementele care poartă în dicționare indicațiile „pop.", „înv." sau „reg.", ca, de exemplu, *ahotnic* („/pop./ dornic, lacom; înfocat, pasionat", din rus. *ahotnik*); *gioarsă* („/reg./ lucru uzat", cf. ucr., bulg. *cereslo*); *solomonie* („/pop./ vrăjitorie, farmec; vicleșug, șiretlic", din *Solomon* (n.pr.) + suf. *-ie*); *gubav* („/înv. și reg./ bolnăvicios, lipsit de putere, slab", din scr. *gubav* „lepros"), se găsesc, la acest scriitor, elemente de aceeași factură, preluate de limba literară, în stilul familiar, sau care au intrat în vocabularul limbii comune: (a) *brodi* („/pop. și fam./ a găsi pe cineva sau ceva, din întâmplare; a (se) nimeri", din slv. *broditi*); *amnar* („bucată de oțel cu care se lovește cremenea pentru a produce scântei", din *a* + *mânar(e)* – din lat. *manuale*); *buhai* („taur", din ucr. *buhaj*)[2].

La nivel morfologic se remarcă, mai ales, formele iotacizate ale unor verbe (de exemplu, *să vază*, *să crează*, *să pătrunză*), utilizate alături de forme literare. Coexistența celor două variante, literare și iotacizate, este specifică zonei dialectale de tranziție în care se află situat și satul Pârscov (nord-vestul jud. Buzău), localitatea de baștină a prozatorului. Paralel, menționăm, de asemenea, dar cu apariții izolate, viitorul popular, ca timp verbal specific mediului rural arhaic pe care îl reconstituie narațiunea (*are să-și aleagă*, *i-o căuta*). Prezența redusă a acestor forme, ca și a altor structuri similare, specifice limbii populare, întărește opinia noastră conform căreia, la acest scriitor, cuvântul sau forma de factură populară sunt „prinse" în structura modernă proprie evoluției limbii române în secolul al XX-lea.

Legat de preponderența lexemului popular, am vrea să ne referim în mod special la prezența câtorva cuvinte cu o mai rară utilizare, care, tocmai datorită acestui statut, la nivelul operei lui V. Voiculescu, ar putea fi considerate ca oferind o notă caracteristică, foarte personală, limbii acestui scriitor. Este vorba de elemente precum: *bală*, *jăcman*, (a) *lăia*, (a) *ghili* și *berevoi*.

[2] Pentru documentarea cuvintelor invocate în această analiză, am folosit DEX și DUI.

Bală, termen popular însemnând „monstru, dihanie, balaur, fiară", este un cuvânt autohton, cu origini în timpuri imemoriale, care apare asociat de către prozator cu substantivul *urs*, dar și cu adjectivul *jăcman*, un alt cuvânt „înv. și reg." (cf. subst. *jăcman* „jaf mare"), care conferă structurii o *bală de urs jăcman*, la care recurge autorul, o mare putere de sugestie și plasticitate.

Verbul (a) *ghili*, un cuvânt vechi, tradițional, cu sensul „a înălbi pânza după ce a fost țesută", are azi o întrebuințare redusă datoriă faptului că, la noi, îndeletnicirea rurală a țesutului este pe cale de dispariție (în sursele consultate poartă indicația „înv. și reg."). Scriitorul îl plasează într-un context în care acesta dezvoltă o extindere semantică, sensul aici fiind acela de „a spăla trupul": „După ce *i-a lăiat*, *i-a ghilit* [subl.n.] și le-a dat primeneli, a început un soi de inițiere cu fiecare ins în parte" (Voiculescu 1998: 199). Și în acest caz termenul discutat apare pe lângă un altul, (a) *lăia*, variantă a verbului (a) *la*, de aceeași factură, având sensul „a se spăla pe cap", întâlnit și azi în zonele rurale din Moldova.

Un cuvânt pe care l-am încadrat în categoria creațiilor semantice de factură populară la acest scriitor este *berevoi*, întâlnit în proza *Ultimul berevoi*, după cum se observă, chiar în titlul operei. La început, elementul lexical în discuție nu pare a avea o semnificație clară. Sensul lui este dezvăluit abia spre finalul narațiunii, atunci când bătrânul *solomonar* se găsește într-un impas al bogatei lui experiențe de vrăjitor. Într-un moment, pentru că vrăjile nu-și arătau puterea, el este nevoit să coboare adânc pe arborele său genealogic, întrebându-se obsesiv unde a greșit:

> „Uitase ceva? Coborî la taică-su, Berevoi cel tânăr, vestit vraci și descântător, care pentru multele-i pâre grămădite asupră-i, că leagă ploile, ia mana vitelor și pune cuțit dușmanilor, fusese nevoit să pribegească în Ardeal, unde se și prăpădise".

Este pomenit apoi Berevoi cel Mare, „meșter zodier și cititor în stele", protagonistul alunecând pe „funia" neamului său până la cei mai îndepărtați strămoși. Astfel, aflăm că vocabula din titlu derivă, de fapt, de la un nume propriu purtat de o întreagă familie de solomonari. Ca nume propriu, cuvântul apare consemnat în *Dicționarul onomastic românesc* al lui N.A. Constantinescu (1963), cu forma *Berivoi* și cu explicația „nume slav, format din tema *бер* «a lua»". Din aceeași sursă aflăm că G. Pascu explică acest nume prin rusescul *береговой*, cu sensul „aflător pe țărm; taxă de trecere", etimologie pe care autorul dicționarului citat o consideră „inadmisibilă ca semantică, el [= cuvântul] fiind de origine antroponimică și fără sens la oronime". Tot cu statut de substantiv propriu, *Berivoi* este înregistrat și într-un *Dicționar al numelor de familie românești* al lui Iorgu Iordan, indicându-i-se aceeași etimologie slavă. Dacă acest nume de origine slavă pleacă într-adevăr de la etimonul *береговой*, care, în dicționarele bilingve de profil, apare ca adjectiv cu semnificația „de mal, riveran", atunci ar însemna că individul numit printr-un asemenea termen se ipostaziază în „locuitor de pe mal", după modelul *locuitor de (pe) la munte – muntean – Munteanu*. Aceasta ar fi o altă posibilă explicație a numelui în discuție.

BDD-A1192 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:00 UTC)

Voiculescu aduce acest nume în spațiul prozei sale cu o formă ușor modificată: *Berevoi*. Aici se întâmplă însă un lucru inedit: cuvântul trece din clasa numelor proprii în aceea a numelor comune, dezvoltând semnificația „solomonar, în sensul de descendent al unei generații de vrăjitori, recunoscuți ca atare de comunitate". Așadar, de la un nume propriu de origine slavă, Voiculescu ajunge la un substantiv comun cu un anumit sens, această creație lexicală și semantică apaținându-i, în fapt, prozatorului.

Inventarul lexical popular ce configurează limba artistică de caracterizare specifică a lui Vasile Voiculescu se întregește cu expresii și locuțiuni (*vânturându-și amintirile*, *dedulcit la carne*, *băgase în boale*) care sporesc plasticitatea exprimării, cristalizând acea dimensiune estetică inconfundabilă, specifică prozei sale.

Dacă, până aici, am prezentat modul în care prozatorul Voiculescu își construiește un stil personal atunci când, prin intermediul textului, revitalizează realități specifice culturii minore, dând astfel câștig de cauză elementului lexical popular, vom vedea, în cele ce urmează, cum, în spațiul prozei aceluiași scriitor, este reprezentată și cultura majoră, cu mijloace de expresie specifice. Categoria lexicală care ilustrează cel mai bine transformările social-istorice ale primei jumătăți de secol XX este neologismul. El dă specificitate unor texte narative care par a radiografia modernitatea contemporană a autorului și a operei sale. O asemenea situație este evidentă în proza *Lobocoagularea prefrontală*, unde bagajul lexical abundă în elemente neologice aflate în strânsă legătură cu subiectul dezvoltat. Fapte de limbă precum *progrese tehnice*, *zel*, *capodoperă*, *edificiu*, *democrat*, *unidimensională*, *lobocoagulare*, *psihochirurgie*, *radioactive*, *lobul*, *frontal*, *fascicul*, *psihice*, *transfug*, *dispensare*, *spitale*, *termometru*, *irigator*, *medici*, *chirurgi*, *psihiatri*, *prefrontal*, *personalitatea*, *anxioșilor*, *dispepsii*, *colectivele*, *consiliile*, *plenarele*, *catagrafie*, *epifiza*, *congestionată*, *ocultismul*, *deroga*, *vivisecții* etc. ilustrează o lume nouă, înclinată să găsească explicații științifice tuturor fenomenelor. Este o lume radical opusă celei redescoperite prin elementul popular. Observăm că o bună parte dintre lexemele prezentate vin din zona medicală, lucru anunțat prin chiar titlul povestirii, printre acestea strecurându-se cuvinte-cheie care trădează viziunea socioadministrativă a unui regim sufocant și inflexibil (*progresele*, *colectivele*, *consiliile*, *plenarele*). Pe de altă parte, panorama lexicală ilustrează profilul unei epoci axate pe artificializare. Termenii utilizați cu referire la universul uman sugerează dezumanizarea acestuia, iar aceia care se referă la planul material aduc în centrul atenției ideea de progres tehnic, deziderat caracteristic perioadei postbelice în care a creat autorul.

Cu privire la etimologia acestor cuvinte, se cuvine remarcat faptul că cele mai multe au pătruns în vocabularul limbii române din franceză, în deplin acord cu tendința împrumutului lexical din epoca respectivă: *vivisecție* (< fr. *vivisection*), *psihiatru* (< fr. *psychiatre*), *psihochirurgie* (< fr. *psychochirurgie*) etc. Etimologia multiplă vine să explice o altă serie dintre termenii enumerați: *progres* (< fr. *progrès*, lat. *progressus*), *tehnic* (< lat. *technicus*, germ. *technisch*, *Technik*, fr. *technique*) etc.

Judecând lucrurile după grila pe care ne-am propus-o la începutul demersului nostru, putem afirma că, pentru a reconstitui diferite medii și tipuri de cultură, Vasile Voiculescu utilizează un vocabular diferențiat, cu scopul de a reda cât mai fidel caracteristicile habitatului social pe care îl re-prezintă. În astfel de situații predomină limbajul de caracterizare, acesta împletindu-se pe alocuri cu elemente ale limbajului poetic, la nivelul căruia metafora și comparația sunt piesele de rezistență ale discursului narativ. Vocabularul de factură populară și cel neologic coabitează la nivelul povestirilor în ramă, unde se întâlnesc cele două lumi antagonice din proza lui Vasile Voiculescu: aceea specifică modernității, din care evadează naratorii și aceea arhetipală, reconstituită prin cuvântul popular.

BIBLIOGRAFIE

Voiculescu 1998 = Vasile Voiculescu, *Ultimul berevoi*, în *Integrala prozei fantastice*, București, Editura Anastasia.

*

DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Univers Enciclopedic, 1996.

DUI = *Dicționar universal ilustrat al limbii române*, de Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, București, Editura Litera, 2010.

Ivănescu 1980 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române literare*, Iași, Editura Junimea.

Ivănescu 1989 = G. Ivănescu, *Studii de istoria limbii române literare*, ediție îngrijită și postfață de Al. Andriescu, Iași, Editura Junimea.

Oprea, Nagy 2002 = Ioan Oprea, Rodica Nagy, *Istoria limbii române literare. Epoca modernă*, Editura Universității din Suceava.

IVĂNESCU'S MODEL IN THE STUDY OF VASILE VOICULESCU'S PROSE LANGUAGE

ABSTRACT

In the analysis of V. Voiculescu's prose, we considerate that G. Ivănescu's vision is proper. The linguist made the distinction between the minor culture (which is represented by folk language) and the major culture (reflected in the literary language). These two different types of literature can be together in the same literary space, being requested by the thematic nature of the story or by the human universe of it. On the other hand, we use another distinction of this savant (the one between the *poetic language* and the *characterization language*) that is proper in a linguistic approach of V. Voiculescu's prose.

Keywords: *language*, *folk*, *word*, *realism*, *neologism*.

BDD-A1192 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:00 UTC)